

REPREZENTĂRI. IMAGINAR

Imaginea orașului în manuscrisele de cărți populare românești

Meda Diana BÂRCĂ

Demersul de față își propune să reconstituie, pornind de la textele literare laice, care s-au bucurat de o largă audiență în spațiul istoric transilvănean al secolului al XVIII-lea, imaginea orașului prin evidențierea modelelor mentale proiectate asupra unor locuri necunoscute, dar atât de real reconstituite prin intermediul intimității textului. Ca obiect al cercetării, manuscrisele de cărți populare românești, de-a lungul timpului, au constituit apanajul istoricilor literaturii¹, fiind doar un subiect atins tangențial², până de curând³, de către istorici. Istoriografia franceză a Școlii “Analelor” a deschis și în acest domeniu un palier nou de cercetare și anume exploatarea textelor literare din punct de vedere istoric, mai exact, fructificarea lor ca document istoric, tendință nouă concretizată metodologic de Jacques Le Goff⁴. Am optat pentru metoda structuralistă <<legoffiană>>, care stă paradigmatic la baza interpretării textelor⁵.

¹ În studiul de față nu ne propunem o incursiune istoriografică, facem trimitere doar la câteva contribuții: B.P. Hașdeu, *Cărțile poporane ale românilor în sec. XVI*, în: *Cuvențe den bătrâni*, vol. II, București, 1879 și ed. din 1984; M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883 și ed. din 1983; Idem, *Chrestomație română*, vol. I, Leipzig, București, 1891; N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura română*, vol. I-II, București, 1929-1938 și ed. din 1974.

² N. Iorga, *Faze sufletești și cărți reprezentative la români cu specială privire la legăturile “Alexandriei” cu Mihai Viteazul*, în: *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice. Seria II. Tom XXXVII*, București, 1914-1915, pp. 545-599.

³ Amintim aici doar câteva dintre demersurile istoriografice contemporane și ultracontemporane care vizează cărțile populare românești: Al. Duțu, *Cărți populare” și niveluri culturale*, în: *România literară*, 1976, IX, nr. 25, p. 19; Idem, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972; Idem, *Călătorii, imagini constante*, București, 1985, pp. 226-246; Idem, *Întoarcerea lui Martin Guerre*, în: vol. *Dimensiunea umană a istoriei*, București, 1986, pp. 91-108; Doru Radosav, *Sentimentul religios la români*, Cluj-Napoca, 1997, pp. 34-45; Ovidiu Pecican, *Troia, Veneția, Roma*, Cluj-Napoca, 1998.

⁴ Jacques Le Goff, *Imaginarul medieval*, București, 1991, pp. 462.

⁵ Idem, *Războinici și târgoveți cuceritori. Imaginea orașului în literatura franceză din veacul al XII-lea*, în vol.cit., pp. 278-322; Idem, *O metaforă urbană la Guillaume d’Auvergne*, în vol.cit., pp. 323-329.

1. Modelul oraşului-cetate

Unul dintre cele mai circulante texte de cărţi populare a fost **Alexandria** în care se conturează modelul oraşului-cetate. În copiile păstrate, una dintre cele mai frecvente descrieri este a Atenei, oraşul antic care generic se confundă cu cetatea. Alexandru Macedon, după încoronarea sa ca rege, începe cucerirea imperiului lui Darie împărat. Oraşul-cetate este sinonim, în acest caz, cu “regatul”⁶, cucerirea lui, a cetăţii, capătă astfel valenţe deosebite, fiind o provocare pentru războinic, care se soldează întotdeauna cu distrugerea cetăţii, reliefându-se astfel antinomia războinic-“cetăţean”:

“Atina era cetate mare, fără seamă şi podobită cu podbolu miei şi era judecată de 12 filosofi”⁷;

“Antina era mare şi împodobită cu toate podoabele şi o judeca 12 sfetnici şi ţinea toate domeniile elineşti şi le judeca judecată dreaptă cu filosofi”⁸.

“Şi Atina cetate era de mare şi împodobită şi înfrumuseţată cu toate frumuseţile pământului şi ale lumii (...)”⁹.

Cucerirea cetăţii îl determină pe Alexandru Macedon să exclame:

“Vai de cetatea ce o domnesc mulţi! (...) Şi cura sângele pre tote uliile ca apa”¹⁰.

Abundenţa epitetelor, care se referă la întinderea oraşului şi la faptul că este plăcut privirii, în descrierea Atenei prin care autorul-copist încearcă să suplinească lipsa informaţiilor despre oraş, în afară de existenţa reală a oraşului şi a formei lui politice de organizare, democraţia ateniană, relevă necunoaşterea realităţilor vieţii urbane, fapt ce va suferi sensibile mutaţii în textele începutului de secol XIX.

2. Modelul cetăţii-femeie

Alături de **Alexandria**, **Istoria Troadei** a circulat în Transilvania încă de timpuriu, versiuni comprimate ale acestora fiind inserate în **Alexandria**. În copiile din miscelanele păstrate din secolul al XVIII-lea¹¹ accentul este pus pe desfăşurarea războaielor, oraşul Troia semnificând doar decorul unde se desfăşoară acestea. Începutul secolului al XIX-lea aduce o mutaţie în sensul că în copia păstrată¹² oraşul ocupă un loc important, fiind descris cu lux de amănunte. Astfel, după prima distrugere a Troiei, Priam începe refondarea oraşului:

“Şi făcură cetate foarte minunată şi mare, trei zile de lungă şi trei zile de largă. Iară înălţimea cetăţii era de 200 de coţi, iară porţile şi turnurile era foarte cu meşteşug făcute, cu multe feliuri de marmuri împodobite şi cu musie scumpă poleite. Iară înălţimea lor era de 300 de coţi şi acoperite cu aramă. Cetatea aceasta avea şase porţi minunate. Împrejurul cetăţii era şanţuri mari şi adânci, zidită cu piatră polită pă dinlăuntru. Iară peste aceale şanţuri, împotriva lor, era făcute poduri de piatră, iară pre marginea podurilor era turnuri foarte minunate împodobite cu multe feliuri de marmuri şi poleite deasupra şi acoperite cu aramă poleită cu aur, care prietenilor arată întrare cu bucurie şi cu dragoste, iară vrăjmaşilor le arată groaznică apropiare. Iară prin mijlocul cetăţii cura un râu foarte frumos (...). Iară în mijlocul cetăţii, deoparte de râu, împăratul Priam minunata sa curte porunci să o zidească. Şi avea minunată polată carea să numea Ilion, care palaturi era de 500

⁶ Idem, *Războinici şi târgoveţi cuceritori. Imaginea oraşului (...)*, p. 284.

⁷ Biblioteca Centrală Universitară “Lucian Blaga”, Ms.4351, **Alexandria**, secolul al XVIII-lea (început), f. 20v.

⁸ Biblioteca “Astra” Sibiu, CM 27, **Alexandria**, 1783, f. 24r.

⁹ Biblioteca Academiei Române, Bucureşti, Ms.rom. 4646, **Alexandria**, 1788, f. 34v. Ni se pare binemeritată precizarea că localizarea copierii manuscrisului în Moldova (vezi Mihai Moratu, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărţilor populare laice. Partea I*, Bucureşti, 1976, pp. 79-80) nu se susţine, fiind infirmată atât de conţinutul însemnării (vezi Gabriel Ştrempel, *Copişti...*, Bucureşti, 1956, p. 63), cât şi de caracteristicile grafice ale textului.

¹⁰ B.C.U. “Lucian Blaga”, Ms. 4351, **Alexandria**, f. 27v.

¹¹ Biblioteca “Astra”, Sibiu, CM 8, <**Istoria Troadei**>, 1714(?), ff. 1r-33v; B.A.R., Bucureşti, Ms.rom. 3399, **Istoria Troadei întru carea au împărătit Priam, tatăl lui Parij**, 1748, ff. 185r-198r; Biblioteca Muzeului “Oltenia” Craiova, **Istoria Troadei întru carea au împărătit Priam, tatăl lui Parij**, 1750(?), ff. 163r-177v; Biblioteca “Astra”, CM8, Sibiu, **Istorie pentru împărăţia lui Priam împăratul Troadei**, 1767, ff. 1r-26r.

¹² B.A.R., Bucureşti, Ms.rom. 3381, **Istoria Troadei**, 1812, 132 ff.

de coț înalte și era făcute cu mare meșteșug, cu minunate săpături, cu aur și cu musie și cu marmuri de multe feliuri împodobite și cu aur curat poleite și acoperite. Și peste tot cu mare frumusețe strălucia și îndemna pre toți oamenii să privească la frumuseța lor. Iară păreții acelor palaturi pe dinlăuntru era cu mare meșteșug împodobiți cu aur și cu argint și cu musie scumpă. (...) Iară înlăuntru cetății, împrejurul curții împărătești, era făcute curțile prințipilor și ale boiarilor celor mari. Iară ulițele cetății era făcute cu măsură și foarte tocmite bine în care lăcuia mare mulțime de ostaș și de neguțatori și de tot feliul de meșteri foarte măestri: unii era zugravi, alții săpători de chipuri minunate, alții vârsători de aur, alții argintari, alții fauri de aramă, alții lucrători de za cu care să îmbrăca ostașii, alții măsurători de hotară și de tot feliul de meșteșuguri câte sânt pre pământ (...). Acolo să izvodi întâi jocuri mângâioase, acolo să izvodi jocurile tavliilor ceale de grab' mânioase, jocurile cărților, acolo tragedia, comedia, zicăturile și muzica și alte veselitoare zicături. (...) Nicăirea nu scrie să fi fost, nici într-o împărăție, altă cetate ca aceasta slăvită, mare și înfrumusețată ca Troada și în toată lumea minunată, pre carea împăratul Priam o zidi să lăcuiască”¹³.

Descrierea orașului pe verticală, cunoașterea organizării interne a acestuia, dar mai ales prezentarea categoriilor sociale care îl populează și preocupările acestora, inclusiv cele legate de loisir, ne indică, spre deosebire de secolul al XVIII-lea, că la începutul secolului următor epitetul în descrierea orașului este dublat de cunoașterea mai adâncă a realităților vieții urbane, a rolului economic al orașului și a habitatului acestuia. Acest model consacrat la începutul secolului al XIX-lea este expresia unei semnificații reale care se leagă strâns de dinamizarea procesului de urbanizare și a creșterii rolului orașului în viața economică locală.

Cucerirea Troiei de către greci și implicit distrugerea acesteia are o dublă semnificație: cucerirea cetății, dar și a femeii apărută de aceasta și simbolizând o dublă satisfacție¹⁴. Astfel, asupra cetății-femeie este translat modelul biblic al imaginii femeii, acela de purtătoare a păcatului originar, deci distrugerea cetății se impune de la sine.

3. Modelul orașului mirific

Mirajul Orientului și-a pus amprenta asupra textelor cărților populare românești, prezența acestuia fiind simțită în descrierea orașelor Indiei lui Por împărat sau a Persiei lui Darie împărat în care abundă elemente ale miraculosului și ale fantasticului potențate de faptul că orașele deși sunt plasate într-un timp istoric nu au o identitate toponimică.

Alexandru Macedon ajunge la Țara Mastridului, la curțile împărătesei Candachia Cleofila:

“Și într-acea parte era o cetate pre un munte făcută. Așa să știi că era tot de piatri năstimate zidită, fără var și fără lut”¹⁵;

“Și întru acea țară era o cetate într-un dealul înalt. Și așa era făcută, fără minciună, era toată de auru și de pietri scumpe, fără var și fără pământ”¹⁶.

“Și într-acea țară era o cetate foarte minunată, într-un deal înalt foarte. Și era făcută acea cetate, cu adevărat, tot poleită cu aur și cu diamanturi împodobită făr' de var zidită și făr' de năsip”¹⁷.

Un alt oraș mirific este cetatea lui Darie:

“Și era cetate lui Darie toți pășreții poleiți cu aur și era în patru cornure 4 paetri năstimate și lumina noapte ca și zioa. Și era 4 stâlpi groș de marmure și poleiți cu aur și de alalte tipsii de aur, 10 păhare de aur, 20 linguri, 50 taere, 50 tot de aur și de alalte atâta, cât nici va fi văzut omul, nice va fi auzit necheire”¹⁸.

¹³ B.A.R., București, Ms.rom. 3381, *Istoria Troadei*, 1812, ff. 13r-15r.

¹⁴ Jacques Le Goff, *Războinici și târgoveți cuceritori. Imaginea orașului (...)*, pp. 289, 296.

¹⁵ BCU “Lucian Blaga”, Ms.4351, *Alexandria*, f. 142r.

¹⁶ Biblioteca “Astra”, Sbiu, CM 27, *Alexandria*, f. 96r.

¹⁷ B.A.R., București, Ms.rom. 4646, *Alexandria*, ff. 117r-117v.

¹⁸ B.C.U. “Lucian Blaga”, Ms.4351, *Alexandria*, ff. 91v-92r.

Imaginea orașului mirific este potențată la maxim când este descrisă cetatea lui Por împărat din Țara Indiei:

“Alixandru (...) intră în cetate și șazu în jilțul lui Por împărat de aur. Și atâta au văzut acolo Alixandru că n-au mai văzut în toată lume nici la un împărat pre câți au bătut el, cât au văzut la Por. Că era polatele lui Poriu de lungi și de largi, cât merge săgeata de patru ori prin polate. Și era păreți tot poleiți cu aur și cu pietre scumpe nastamate și cu pietre mărgăritară împodobii. Și era deasupra planitelor lui făcut cer și pre cer stele făcute cu meșteșug foarte mare și luceferi. Și era făcute 12 luni și umbla una după alta. Și lunile era tot de aur și era îngropate într-însele pietri năstămate și lumina ca soarele prin polate. Și era făcute cu meșteșug mare că uniile răsirie, aletele apune, altele era amiazazi și numai era întuneric prin polate, ce tot lumină. Și era făcut soare și iarăși cu meșteșug mare, numai dintr-o piatră scumpă. Și acea piatră luminează tocma ca și soarele și lumina noaptea ca și zioa prin polatele lui Por împărat. Și era făcut ceasornic de luni și de zile carile nu s-au mai pomenit tot cu pitre scumpe nastamate. Și acela purta crugul soarelui și al lunilor (...) cu mare meșteșug. Și sta deasupra planitelor lui și ere pe gios pardosit tot cu diamant piatră și când merge omul se vede printr-acele ca prin oglindă. Dară altele carele nu s-au mai scris aice”¹⁹.

Dacă în cazul modelului cetății-femeie imaginea materială a orașului²⁰ se constituia din elemente precum: piatra, arama, aurul, ceea ce îi conferă Troiei dimensiunea existenței reale, imaginea materială a orașului mirific este reprezentată feeric prin pietre și metale prețioase: nestemate, aur, pietre scumpe, diamant etc. Această notă de ireal în descriere autorul-copist încearcă să o contrabalanseze, strecurând sintagme care să întărească veridicitatea descrierii: “fără minciună”, “cu adevărat”, “cât nici va fi văzut omul, nice va fi auzit necheire”, dar în același timp să lase frâu liber imaginației cititorului-auditor: “Dară altele nu s-au mai scris aice”.

4. Modelul orașului cu “dublă imagine”

Dacă în modelele prezentate anterior imaginea orașului este exclusiv una pozitivă în jurul Babilonului se cuantifică o dublă imagine. Prima imagine este pozitivă și este reconstituită în textele romanului popular Alexandria:

“Și atâta era de mare Vavilomul, cât trecea pre mijlocul lui apa Efratului, mare era fără samă, cât umbla cu corăbiile pre dânsa”²¹.

A doua imagine furnizată de texte aparținând literaturii apocaliptice, de data aceasta negativă, este coroborată și de această dată cu imaginea femeii în accepțiunea modelului biblic al păcatului originar, și anume Babilonul în chip de “muere curvă”²²:

“Și văzui o muiere șezând pre o hiară roșie plină de nume de hulă, având capete șapte și coarne zeace. Și muerea îmbrăcată cu mohorât și cu roșu și poleită cu aur și piatră scumpă și cu mărgăritoriuri, având păhar de aur în mâna ei plin fiind de urăciuni și de necurăția curvii ei. Și în fruntea ei nume scris: taină Vavilomul cel Mare, muma curvelor și urăciunilor pământului (...)”²³.

Imaginea negativă a Babilonului este inspirată din *Noul Testament* și anume din *Apocalipsul lui Ioan*, Cap.17, 4,5:

“Muiarea cea curvă, sau Vavilomul îmbrăcat cu multe fealiuri de podoabe și beată de sângele Mucenicilor ședea pre fiară cea cu șapte capete și cu zeace coarne, care toate le spune aici îngerul. Și muiarea era îmbrăcată cu porfiră și cu vison și aurită cu aur și cu piatră scumpă și cu mărgăritarne, având păhar de aur în mâna sa plin de urăciuni și de necurăția curviei sale. Și în fruntea ei nume scris: taină Vavilomul cel Mare, maica curviilor și a spurcăciunilor pământului”²⁴.

¹⁹ B.A.R., București, Ms.rom. 4646, *Alexandria*, ff. 108v-109v.

²⁰ Jacques Le Goff, *op.cit.*, p. 314.

²¹ Biblioteca Județeană “O.Goga”, Cluj-Napoca, Ms.Alexandrie, *Alexandria*, 1741, f. 22r.

²² B.A.R., București, Ms.rom. 4975, *Semnele venirii lui Antihrist*, 1780-1790, f. 87r.

²³ B.A.R., București, Ms.rom. 4975, *Semnele venirii lui Antihrist*, 1780-1790, f. 87r-v.

²⁴ BCU“Lucian Blaga”, BRV 595, Samuil Micu, *Biblia*, Blaj, 1795, pp. 241-242.

Imaginea orașului, în textele manuscriselor de cărți populare românești, detectabilă prin patru modele distincte, se constituie pe orizontală dinspre real, reprezentat de modelul orașului-cetate și modelul cetății-femeie, spre imaginea fantastică, ireală simbolizată prin modelul orașului mirific. În ultimul caz, modelul orașului cu “dublă imagine” interferează cu tema orașului ce se regăsește în *Noul Testament*. Relevarea imaginii orașului în manuscrisele populare are o dublă semnificație: una de suprafață, pe orizontală, adică o călătorie imaginară a cititorului-auditor în locuri reale/ireale și una profundă, adâncă, pe verticală, anume acomodarea acestuia cu realitățile vieții urbane.

**THE IMAGE OF THE CITY IN THE MANUSCRIPTS OF
ROMANIAN FOLK BOOKS
(Abstract)**

This paper deals with a historical interpretation of lay texts, paying attention on the image of the city in the manuscripts of Romanian Folk Books in Transylvania during the Eighteenth century and the beginning of the Nineteenth century. The author had in mind two categories of texts: the knight novel (*Alexandria and The History of Troada*) and the apocalypse literature (*Semnele venirii lui Antihrist*). On this respect, the study managed to reconstitute four models concerning the image of the city: as a fortress, the model of the fortress as a woman, the wonderful city and the city having a “double image”. The image of the city has a double significance: one at the first level, viewed as an imaginary travel of the reader in real / unreal places and the other at the second level, in profoundness dealing with the reader accommodation to the realities of urban life.